

Zdanění osobních příjmů

ALENA VANČUROVÁ

Wolters Kluwer

ZDANĚNÍ OSOBNÍCH PŘÍJMŮ

Zdanění osobních příjmů

ALENA VANČUROVÁ

Wolters Kluwer

Vzor citace: VANČUROVÁ, A. *Zdanění osobních příjmů*. 1. vydání.
Praha: Wolters Kluwer, 2013. 428 s.

Příspěvek je zpracován jako jeden z výstupů v rámci řešení výzkumného projektu, podporovaného institucionální podporou IP 100040.

Recenzenti: prof. Ing. Jan Široký, CSc.
doc. Ing. Zdeněk Sadovský, CSc.

© prof. Ing. Alena Vančurová, Ph.D., 2013

ISBN 978-80-7478-388-3 (brož.)

ISBN 978-80-7478-437-8 (pdf)

OBSAH

1	Historie zdanění osobních důchodů	9
1.1	Osobní důchodové daně na území dnešní České republiky	11
2	Charakteristika osobní důchodové daně a sociálního pojistného	19
2.1	Charakteristika sociálního pojistného	20
2.2	Systemizace osobní důchodové daně a sociálního pojistného	22
2.3	Požadavky kladené na dobrou důchodovou daň	24
2.3.1	Efektivnost osobní důchodové daně	33
2.3.2	Spravedlnost důchodové daně	37
2.4	Progresivita osobní důchodové daně	41
2.5	Měření progresivity daně	44
3	Daňové reformy daní z osobních důchodů	51
3.1	Daňové reformy v České republice	53
4	Konstrukční prvky při zdanění osobních důchodů	59
5	Daňové subjekty, poplatníci a plátcí	62
5.1.1	Jednotka zdanění	63
5.1.2	Daňové rezidentství a domicil u daně z příjmů fyzických osob	69
5.1.3	Účast na sociálním pojistném	71
6	Předmět daně z příjmů fyzických osob a příjmy podléhající sociálnímu pojistnému	76
6.1	Předmět daně z příjmů fyzických osob	76
6.1.1	Vynětí z předmětu daně	79

6.1.2	Osvobození od daně	84
6.1.3	Příjmy podléhající sociálnímu pojistnému	88
6.2	Struktura základu daně z příjmů	90
6.3	Koncepce základu daně z příjmů fyzických osob	95
6.3.1	Samostatné základy daně	102
6.4	Zdanitelný příjem sociálního pojistného a vyměřovací základ	104
6.4.1	Sazby sociálního pojistného	107
7	Příjmy ze závislé činnosti	110
7.1	Příjmy ze závislé činnosti, ze zaměstnání	112
7.1.1	Příjmy ze závislé činnosti	113
7.1.2	Příjmy ze zaměstnání z hlediska sociálního pojistného	116
7.2	Nezdaňované příjmy	119
7.2.1	Příjmy vyňaté ze zdanění	119
7.2.2	Příjmy osvobozené od daně	126
7.3	Zdanitelné příjmy a jejich ocenění	133
7.3.1	Nepeněžitě příjmy od zaměstnavatele	134
7.4	Vyměřovací základ zaměstnance	138
7.4.1	Minimální vyměřovací základ zaměstnance	138
7.4.2	Maximální vyměřovací základ zaměstnance	142
7.4.3	Výpočet sociálního pojistného	145
7.5	Formulace dílčího základu daně z příjmů fyzických osob	146
8	Příjmy ze samostatné činnosti	152
8.1	Příjmy ze samostatné činnosti	154
8.1.1	Příjmy z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti – daň z příjmů fyzických osob	154
8.1.2	Daňová evidence a obchodní majetek	160
8.1.3	Zdanitelné příjmy sociálního pojistného	168
8.1.4	Příjmy osvobozené od daně z příjmů fyzických osob	170
8.1.5	Příjmy tvořící samostatné základy daně	174
8.2	Konstrukce dílčího základu daně příjmů z podnikání a jiné samostatné činnosti	175
8.2.1	Některé problémy stanovení daně u podnikatelů	176
8.2.2	Výdaje na dosažení, zajištění a udržení příjmů	186
8.2.2.1	Paušální výdaje	189
8.3	Výdaje podle skutečnosti	199

8.3.1	Hmotný majetek a jeho odpisování	200
8.3.2	Výdaje související s pracovními cestami	203
8.3.3	Vyměřovací základ ze samostatné výdělečné činnosti	206
8.3.3.1	Minimální vyměřovací základy	208
8.3.3.2	Maximální vyměřovací základ	216
9	Příjmy plynoucí z majetku	219
9.1	Příjmy z kapitálového majetku	220
9.1.1	Příjmy, které tvoří samostatné základy daně	222
9.1.2	Příjmy, které se zdaňují v dílčím základu daně	226
9.2	Příjmy z pronájmu	227
9.2.1	Nepeněžní příjem z pronájmu	236
10	Ostatní příjmy	247
10.1	Příjmy sociálního charakteru	249
10.2	Příjmy z prodeje majetku	253
10.2.1	Příjmy z prodeje nemovitostí	255
10.2.2	Příjmy z prodeje movitých věcí	265
10.2.3	Příjmy z prodeje finančního majetku	267
10.2.4	Příjmy z prodeje majetku, který prošel obchodním majetkem	275
10.2.5	Podíl na likvidačním zůstatku a vypořádací podíl	281
10.3	Příležitostné příjmy	281
10.4	Náhrady škody a pojistná plnění	284
10.5	Výhry a ceny	287
10.5.1	Osoby bez zdanitelných příjmů	288
11	Výpočet daně z příjmů fyzických osob	290
11.1	Odpočty od základu daně	290
11.1.1	Typologie odpočtů od základu daně	291
11.1.1.1	Standardní odpočty	293
11.1.2	Nestandardní odpočty	296
11.1.3	Nestandardní odpočty v ČR	297
11.2	Sazba daně a solidární zvýšení daně	313
11.2.1	Sazba daně v ČR a solidární zvýšení daně	316
11.3	Slevy na dani	322

12 Placení daně z příjmů fyzických osob a sociálního pojistného	338
12.1 Výběr daně z příjmů a sociálního pojistného ze závislé činnosti a funkčních požitků	340
12.1.1 Výběr daně z příjmů a sociálního pojistného z měsíční mzdy	340
12.1.1.1 Zdanění měsíční mzdy u hlavního zaměstnavatele	342
12.1.1.2 Zdanění měsíční mzdy u dalšího zaměstnavatele	346
12.1.2 Roční vypořádání daně z příjmů a sociálního pojistného u příjmů ze zaměstnání	351
12.1.2.1 Překročení maximálního vyměřovacího základu sociálního pojistného u zaměstnance s více zaměstnavateli	358
12.2 Platby hrazené poplatníkem	360
12.2.1 Paušální daň	362
12.3 Zálohy na daň z příjmů placené poplatníkem	364
12.3.1 Výběr srážkové daně	369
12.3.2 Platby na pojistné osob samostatně výdělečně činných	372
12.3.3 Zaměstnanec a osoba samostatně výdělečně činná	376
13 Rozdělování příjmů a výdajů	381
13.1 Příjmy plynoucí z majetku ve spoluvlastnictví	384
13.1.1 Podílové spoluvlastnictví	385
13.1.2 Společné jmění manželů	387
13.2 Sdružení bez právní subjektivity	393
13.3 Rozdělování příjmů v rámci podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti	395
13.3.1 Příjmy z veřejné obchodní společnosti a příjmy komplementáře z komanditní společnosti	395
13.3.2 Rozdělení příjmů a výdajů na spolupracující osoby	400
Seznam použité literatury	412
Rejstřík	418

---

1 Historie zdanění osobních důchodů

Důchodová
daň

Důchodová daň v současném pojetí sice existuje jen několik století, avšak pokusy o její zavedení mají velmi dlouhou historii, vždyť důchod byl vždy považován za projev i zdroj bohatství. Ačkoli je nutno vnímat, že předchůdkyně důchodových daní často takto nebyly označovány, ale jen intuitivně vnímány. Zárodky osobní důchodové daně lze nalézt všude tam, kde existovaly pokusy vybírat daně od těch jednotlivců, kteří disponovali dostatečnými prostředky, aby mohli přispívat do veřejných rozpočtů, nebo jinak měli z čeho daně platit. Běžný důchod je ideálním zdrojem úhrady daně, protože neomezuje výběr daní v budoucnosti, na rozdíl například od majetku a jeho složek. Takové rozdělení daňového břemene se považovalo za správné a dobré.

Na druhé straně to trvalo velmi dlouho, než civilizace dospěla k univerzální důchodové dani, v jednotlivých historických epochách vždy existovaly privilegované vrstvy společnosti, které zdanění, a tedy i důchodovým daním, nepodléhaly.¹

Vzhledem k tomu, že daně z příjmů mohou existovat jen v prostředí, ve kterém je možno průkazně a jednoznačně evidovat příjmy (k tomu je nutné výkaznictví, resp. nějaká forma „účetní“ evidence), bylo možno o jejich zavádění uvažovat až tehdy, existovaly-li už technické a administrativní prostředky k měření a evidenci příjmů.

V minulosti se důchod a bohatství často zaměňovaly, za nejpodstatnější byl považován zdroj, ze kterého lze daň hradit, a to bez ohledu na rozdíl mezi stavovou a tokovou veličinou, resp. mezi stavem a přírůstkem majetku.

Každý z hlavních představitelů klasické politické ekonomie spatřoval podstatu bohatství jinde, ostatně v éře klasické politické ekonomie bylo hledání hodnoty, a tedy původce bohatství, středobodem filosoficko-ekonomických úvah. Často pak autor pojednání požadoval, aby podstata bohatství byla předmětem zdanění.

---

¹ Takové vrstvy, i když dnes zpravidla úzké, leč disponující velkým objemem bohatství, existují stále, i při všeobecné daňové povinnosti s využitím právního zázemí a exkluzivních znalostí se lze daním úspěšně vyhýbat.

Adam
Smith

Tak **Adam Smith** za základní předmět zdanění považoval půdu, která je podle něj téměř výhradním zdrojem bohatství, a tedy rozmnožovatelem hodnot. To v dnešním pojmání lze interpretovat tak, že chtěl, aby byly zdaněny výnosy plynoucí z půdy jako zdroje bohatství. I u něj je možné si všimnout toho, že bohatství nebylo spojováno s běžným důchodem, ale s jeho zdrojem, tj. s majetkem, resp. některou z jeho částí, a to bez ohledu na skutečnost, zda majetek, který má být zdrojem bohatství, je skutečně k dosahování příjmů používán. Ostatně zdanit zdroj bohatství je administrativně jednodušší, protože majetek byl alespoň v historii lépe evidovatelný, což o nemovitostech jako o podstatné složce bohatství v zásadě platí dodnes.

Tomáš
Akvinský

Tomáš Akvinský požadoval, aby nebyly zdaněny pracovní důchody, protože podle něj práce je velmi namáhavá, a tak by její plody neměly být ještě zatěžovány daní. On už tudíž důchod jako předmět zdanění bral jasně na vědomí. Tato teorie může být podnětná i v dnešní době, kdy se stále více diskutuje o nadměrném daňovém zatížení práce.

Z důchodových daní se nejprve vyvinuly daně z příjmů jednotlivců a teprve později na ně navázaly daně z příjmů korporací. Ostatně v době, kdy vlastní zdanění důchodů začínalo, nemělo ani příliš smysl rozlišovat mezi důchodem jednotlivce a právnické osoby, protože cesta od zisku právnické osoby k jejímu podílníkovi byla krátká a osobní podnikání velmi rozšířené.

Poprvé byla osobní důchodová daň zavedena ve Velké Británii v roce 1799 k financování napoleonských válek, a to jako daň ze zisků², od roku 1803 byla rozšířena na další příjmy. Po napoleonských válkách byla sice zrušena, ale za několik let byla opět zavedena prostě jako užitečný zdroj příjmů.

Sociální
pojistné

Je-li historie zdanění osobních důchodů podstatně kratší než například zdanění spotřeby, pak ještě mnohem kratší je historie zatížení osobních důchodů **sociálním pojistným**. Zárodky sociálních systémů včetně jejich zdrojů financování se objevovaly už v devatenáctém století, být „pod penzí“ se tenkrát považovalo za privilegium, které zpravidla náleželo státním úředníkům.

Ucelené systémy se však objevily ve větší míře až po druhé světové válce, tím spíše je alarmující, do jaké výše tyto příspěvky v posledních dekádách minulého století vystoupaly. Vždyť pro řadu států jde o nejmasivnější veřejný příjem, tak je tomu i v České republice.

Sociální pojistné z právního slova smyslu není daní, ale splňuje ekonomické znaky daně, a tak v tomto textu bude o něm jako o dani pojednáváno, a to při plném vědomí toho, že sociální pojistné má řadu specifických vlastností,

---

² Rozuměj z podnikání.

zejména není neúčelové a do určité míry a při určité konstrukci u něho ani nemusí platit, že je zcela nenávratné.

1.1 Osobní důchodové daně na území dnešní České republiky

Také na území dnešní České republiky vedla dlouhá cesta až ke všeobecné osobní důchodové dani.

Prapředchůdce důchodových daní lze spatřovat ve zpočátku **dobrovolných příspěvcích** feudálů na financování mimořádných výdajů. Postupně se tyto příspěvky, spojené s vymáháním určitých výhod na panovnících, staly pravidelnými. Začaly být označovány pojmem **kontribuce**.

Kontribuce

Ve středověku byly vybírány v zemích Koruny české přímé „daně“ příležitostně, a to tak, že byl dán celkový požadovaný výnos a ten se rozpočítal na jednotlivé subjekty, kterými byla zpočátku královská města a kláštery. K výběru těchto dávek bylo zapotřebí souhlasu stavů. Například v roce 1107 byla vybrána **královská berně** na výkupné knížete Svatopluka zajatého německým králem ve výši 10 000 hřiven.

Královská
berně

Zmínky o takovýchto nepravidelně opakovaných „daních“ lze nalézt na našem území již ve 13. století, kdy ve smlouvách s osadníky bývalo ujednání o tom, že budou povinni platit příspěvky. Už v tomto období se při uvalování přímých daní, na rozdíl od akcíků, na území českých zemí postupovalo v koordinaci mezi panovníkem a stavy. Panovník navrhl novou daň nebo změnu dosavadní a sněm musel tento návrh schválit. Vzhledem k tomu, že daně byly vybírány především prostřednictvím feudálů, zavedení nebo změna daně byly vázány na poměrně široký konsensus. O daně z příjmů se však ve vlastním slova smyslu nejednalo, protože příjem nebýval kvantifikován, i když filosofií těchto plateb bylo přispívat podle své schopnosti úhrady, tedy v zásadě i ve vazbě na dosahovaný důchod.

Je nutno si uvědomit, že hlavním zdrojem bohatství byla půda a výnos z ní byl do jisté míry předvídatelný. Technicky se ale jednalo buď o majetkové daně, nebo o daně z hlavy. Jednoznačně lze uvést alespoň to, že se jednalo o přímé daně, a to z počátku příležitostně.³ Za legitimní důvod pro vypsání dávky (berně nebo kontribuce) se postupně považovaly tři druhy událostí

³ To kontribuce odlišovalo od akcíků (nepřímých daní), které byly v pravomoci panovníka a byly pravidelné.

politicko-strategického zaměření, a to: výkupné za panovníka, vedení války a věno panovníkovy dcery.⁴ Vždy se tedy jednalo o „veřejný“ zájem vedoucí k posílení vlivu a moci státu.⁵ Pokud stavovský sněm dávku schválil, pak se jeho členové rovněž dohodli, v jaké formě a jakém poměru dávku ponесou.

Pozemková
daň

V období vlády Habsburků v českých zemích byly přímé daně reprezentovány především majetkovými daněmi (zejména z nemovitostí), které jen odhadovaly „berní způsobilost“, tj. schopnost hradit daň jednotlivých subjektů, a tedy i jejich důchod. V období josefínských reforem byly vyvíjeny snahy o objektivizaci daňové základny, tak aby lépe odpovídala předpokládaným výnosům z bohatství. Tato snaha se projevila především zavedením *pozemkových katastrů*, do kterých se zanašel čistý výnos z jednotlivých pozemků, na základě kterého se stanovila výše **pozemkové daně**. Jednalo se o tzv. katastrální výnos, jehož násobek byl základem pro kontribuce.

Výnosová
daň

Přímé předchůdkyně důchodových daní měly podobu **výnosových daní**, tj. zdaňovaly výnos plynoucí z majetku, a to často i v případech, kdy se jednalo o výnos spíše potencionální.

Výdělková
daň

Osobní důchodové daně mající základní rysy jejich pojetí se v Rakousku-Uhersku vykristalizovaly až ve druhé polovině 19. století. Ostatně rakouská monarchie se považuje za průkopníka důchodových daní, protože po Velké Británii byla důchodová daň zavedena roku 1812 právě v ní, byla to daň **výdělková**, tj. daň, která postihovala to, co jednotlivci vydělali. Tato daň postihovala převážnou většinu důchodů z podnikání. Pro větší přehlednost alespoň jejich názvy až do dnešních dob jsou shrnuty do schématu 1.1.

Důchodové daně v období Rakouska-Uherska procházely také poměrně dramatickým vývojem. Od konce 19. století proběhlo několik zásadních daňových reforem a výsledný stav daňové soustavy na dlouhou dobu významně ovlivnil i daňový systém nově vzniklého československého státu.

Daň důchodová měla dani podrobit veškeré důchody fyzických osob a byla konstruována na principu zdanění hlavy rodiny. Jakousi přírážkou k ní byla **daň z vyššího služného** ukládaná na příjemce vyšších služebních platů.⁶ Samostatnou daní, která se vybírala částečně u zdroje příjmu, byla **daň rentová**. Podléhaly jí především úroky a příjmy z cenných papírů.

Po vzniku samostatného československého státu byly výnosové daně již integrální a významnou součástí rozpočtových výnosů. Lze uvést zejména **daň**

⁴ Sňatek panovníkovy dcery byl diplomatickým počinem k rozšíření spravovaného území.

⁵ Z toho je patrné, že v té době ještě nedošlo k oddělení rozpočtu panovníkova dvoru od rozpočtu státu.

⁶ Ta částečně řešila nedostatek finančních zdrojů na platy vyšších úředníků.

Schéma 1.1 Osobní důchodové daně na území dnešní České republiky

Rakousko-Uhersko	Předválečné Československo	Období „socialismu“	Po daňové reformě
všeobecná výdělková daň	všeobecná výdělková daň	daň ze mzdy	daň z příjmů fyzických osob
daň živností kočovných		daň z literární a umělecké činnosti	
daň rentová	daň rentová	daň z příjmů obyvatelstva	
	daň z tantiém		
	daň mimořádná z dividend		
daň z vyššího služného	daň z vyššího služného		
daň důchodová	daň důchodová	daň důchodová (ze zisku)	
		zemědělská daň (daň ze zisku)	
	zvláštní daň výdělková		
	daň domovní	domovní daň	

Pramen: Vítek, Leoš. *Daňová politika České republiky* (vlastní modifikace)

výdělkovou a daň ze služného, které představovaly vydatné daně relativně moderní konstrukce.

Po únorovém převratu v roce 1948 byla soustava státních příjmů postupně přetvářena na „socialistický“ model. Prvním velkým zlomem byl rok 1953, kdy byla zavedena **nová soustava odvodů a daní**. Z přímého zdanění se dostalo dominantního postavení **odvodům ze zisku** státních podniků, které zpravidla byly konstruovány tak, že výše odvodu byla bilančním rozdílem mezi plánovanými výnosy a plánovanými (a tudíž schválenými) potřebami státního podniku.

Na druhé straně zdanění příjmů jednotlivců mělo jen doplňkový charakter. Byla zavedena daň ze mzdy, do níž bylo zahrnuto i pojistné na sociální pojištění,

**Daňová
reforma**

dosud oddělené a nejednotné pro všechny skupiny pracujících. (V některých státech východního bloku – např. v Bulharsku – byla daň ze mzdy dokonce zrušena.)

Úkolem daně z příjmů obyvatelstva bylo především podpořit likvidaci soukromého sektoru, sazby této daně byly vysoce progresivní a bylo upuštěno i od možnosti uplatnění daňových odpisů.

Daň ze
mzdy

Zdanění příjmů jednotlivců mělo jen marginální význam. Výsadní postavení mezi daněmi z příjmů jednotlivců měla **daň ze mzdy**, jejíž výnos se pohyboval okolo 10 % rozpočtových příjmů a zároveň tvořil cca 90 % výnosu daní placených obyvatelstvem. Není bez zajímavosti, že současně proběhla i reforma sociálního pojištění a pojistné na nemocenské pojištění zaměstnanců bylo integrováno do daně ze mzdy.

I když tato daň prostřednictvím vyrovnání respektovala roční zdaňovací období, časovým intervalem, za který se vybírala, byl kalendářní měsíc. Od současných záloh na daň z příjmů ze závislé činnosti se výrazně odlišovala především svou rozdrobeností a také neúplností v řadách poplatníků. Například odměny za práci členů zemědělských družstev dani ze mzdy, ale ani jiné dani, nepodléhaly. Daň byla vybírána každým jednotlivým zaměstnavatelem samostatně, a to v zásadě nezávisle na sobě. Pouze bonifikace plynoucí z diferenciací sazby daně byla přiznávána jen u jednoho zaměstnavatele.

Přes několik postupných zjednodušování této daně byla její konstrukce poměrně složitá. **Sazba daně** byla progresivní. U jednoho ze zaměstnavatelů se vycházelo z diferenciací daňové sazby, a to zejména podle počtu tzv. vyživovaných osob, diferenciací sazeb byla velmi výrazná. Technicky se jednalo o soustavu relativních slev na dani, ale také přírážek k ní. Výše daně byla závislá na:

- počtu vyživovaných osob,
- případné invaliditě poplatníka nebo jeho dětí či manžela,
- na věku poplatníka a
- u žen také na tom, zda byly vdané či nikoli.

Vyživovaná
osoba

Do **vyživovaných osob** se zahrnovala manželka a děti poplatníka. Z dětí, které žily s poplatníkem ve společné domácnosti, se započítávalo vždy jen jedno.⁷ Zdůvodňovalo se to tím, že takový poplatník pobíral přídavky na děti, které se zvyšovaly progresivně s počtem dětí v domácnosti, a ve kterých tudíž byla zahrnuta již dostatečně státní podpora rodin s dětmi.

⁷ To platilo od roku 1968.

Avšak poplatníkovi se za vyživované dítě započítalo každé dítě, na které měl vyživovací povinnost, aniž by s ním žil v domácnosti. Rozvedení manželé tak mohli na jedno dítě realizovat daňovou úsporu oba.

Do vyživovaných osob se započítávaly tzv. fiktivní osoby, prostřednictvím kterých se především zohledňovala invalidita poplatníka a jeho manželky či děti.

Dále byla sazba daně snížena pro poplatníky do 25 let a nad 50 let (u žen nad 45 let), mírně nižší sazba daně se vztahovala i na mzdy vdané ženy. Systém jednoznačně vycházel z předpokladu, že vyšší příjem v rodině má manžel. V ojedinělých případech opačného poměru mezd manželů bylo možno požádat o „výměnu slev“.

Daňová pásma nebyla až do konce 80. let indexována a přitom v rozporu s původními záměry postupně vzrůstaly mzdy, které se musely přizpůsobovat zvyšujícím se životním nákladům. A tak pro významnou část poplatníků v osmdesátých letech už daň neměla progresivní účinky. Vždyť poslední pásmo začínalo na 2 400 Kč a průměrná mzda se v této době pohybovala jen mírně nad touto hranicí.

Systém zdaňování příjmů jednotlivců potom doplňovaly dvě další daně.⁸ **Dani z literární a umělecké činnosti** podléhaly samostatně příjmy umělců a honoráře autorů. Zdanění drobných příjmů tohoto charakteru bylo minimální (srážková daň se sazbou 3 % z každého jednotlivého honoráře). U ostatních poplatníků se daň platila zálohově a její základ se posléze snižoval o drobné odčitatelné položky na vyživované osoby.⁹

Daň z literární a umělecké činnosti

Daň z příjmů obyvatelstva, které podléhaly některé další příjmy, zejména pak z drobného podnikání, byla z počátku velmi výrazně progresivní. Základ daně tvořily příjmy snížené o některé výdaje na jejich dosažení. Výdaje se však posuzovaly velmi striktně, například odpisování povoleno nebylo, a tak příjmy po zdanění nestačily ani k prosté reprodukci činnosti podrobené dani. Daň z příjmů obyvatelstva se proto stala jedním z nástrojů likvidace drobného podnikání, a tedy i soukromého sektoru. Postupem socialistické éry daň ztratila svůj likvidační charakter, a byla dokonce nakloněna dosahování drobných, spíše vedlejších příjmů z výdělečné činnosti, například k provozování opravárenských služeb pro obyvatelstvo.

Daň z příjmů obyvatelstva

⁸ Obyvatelé spíše výjimečně podléhali i zemědělské dani.

⁹ Tato zvýhodnění byla méně vydatná než u daně ze mzdy a poplatník je mohl uplatnit jen za předpokladu, že zároveň vyživované osoby nezohlednil u daně ze mzdy.

Je zřejmé, že tehdejší koncept veřejných příjmů byl velmi vzdálen standardnímu daňovému systému, a tak jednou z důležitých součástí ekonomické reformy na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století se stala zásadní **daňová reforma**. První etapa v letech 1990–1992 byla vlastně vytvořením jakéhosi provizoria, které v rozumné míře přizpůsobovalo stávající daňové zákony novým ekonomickým podmínkám. Byly při ní využity stávající daně.

Důchodová
daň

Důchodové dani podléhaly nejen nově vznikající právnické osoby soukromého charakteru, ale i individuální podnikatelé zapsaní v podnikovém rejstříku.¹⁰ Základem daně byl jen mírně upravený účetní zisk, těmto subjektům se poskytovala možnost poněkud rychlejšího odpisování. Do základu daně se umožňovalo zařadit tzv. podnikatelskou odměnu až do výše 10 000 Kč¹¹ za měsíc, která vyjadřovala de facto nárok na soukromou spotřebu podnikatele. Tato částka potom byla součástí základu daně z příjmů obyvatelstva. Nestandardní odpočty v dnešním slova smyslu neexistovaly, sazba daně byla pro většinu subjektů 55 %.

Daň
z příjmů
obyvatel-
stva

Podpora drobného podnikání a iniciativy jednotlivce se z hlediska daňové politiky soustředila především na **daň z příjmů obyvatelstva**. Dále bylo snahou přeměny daně z příjmů obyvatelstva postihnout zdaněním i ty druhy příjmů, které dříve neexistovaly anebo měly zcela marginální význam. Jednalo se například o podíly na zisku společností a družstev, podnikatelskou odměnu, úroky z obligací, tantiémy, příjmy ze zpětného odkupu zaměstnaneckých akcií apod. Stále však řada příjmů žádné dani nepodléhala, velmi rozšířeným nezdaněným příjmem byly úroky z vkladů na účtech a vkladních knížkách.

Daň z příjmů obyvatelstva měla v kontrastu s jejím původním cílem pomoci rozjezdu soukromého podnikání jednotlivců.

Nicméně daň byla především určena **živnostníkům a samostatně hospodařícím rolníkům**. Tito poplatníci vedli jednoduché účetnictví¹² a byla jim poskytnuta celá řada zvýhodnění. Část z nich se týkala uplatňování výdajů, například do základu daně bylo možno zařadit výdaje na reprezentaci, avšak maximálně do 1 % z hrubých příjmů. Široké podpory se dostalo také produktivním investicím, což se projevilo i v masivní možnosti **urychleného odpisování** základních prostředků (v dnešním pojetí hmotného majetku), u movitých věcí bylo možno v prvních třech letech odpisování takto odepsat až 90 %

¹⁰ Předchůdce obchodního rejstříku.

¹¹ To byl téměř čtyřnásobek průměrné mzdy.

¹² Předchůdce dnešní daňové evidence postavený na vykazování příjmů a výdajů v časovém sledu.

pořizovací ceny a u nemovitostí až 45 % pořizovací ceny. V návaznosti na pravidla tzv. „malé privatizace“, v jejímž rámci bylo často draženo právo nájmu nebytových prostor, se poplatníkům umožňovalo po dobu trvání nájemní smlouvy plně odepsat výdaje na rekonstrukci a modernizaci (v dnešním pojetí na technické zhodnocení). Poplatníkům se také nabízela možnost uplatňování výdajů paušálem z příjmů.

Sazba daně byla progresivní od 15 až do 55 %. Úplně nová byla možnost uplatnění daňové ztráty po jedné třetině ve třech následujících zdaňovacích obdobích. Asi nejvýraznějším projevem daňové podpory drobného podnikání byl **odklad daně** ve výši 60 %, resp. 40 %, resp. 20 % výše daně v prvních třech letech podnikání. Tento odklad se mohl změnit v prominutí daně za splnění stanovených podmínek, především té, že po dobu následujících tří let bude podnikání hlavním zdrojem příjmů poplatníka.¹³

Drobných změn doznaly i ostatní přímé daně, například u daně ze mzdy bylo snížení sazby (de facto relativní sleva na dani) omezeno od roku 1991 jen na základ daně do výše 10 000 Kč, což bylo jednou z reakcí na zvyšující se diferenciaci mezd, která se objevovala s postupným přílivem zahraničního kapitálu. Obavy z celé řady inflačních faktorů vedly k tomu, že výrazné zvyšování mezd bylo nežádoucí.

Druhá etapa daňové reformy proběhla v letech 1991–1992. Byly v ní realizovány koncepční práce na vytvoření nového daňového systému včetně legislativní formy jednotlivých daní.

V oblasti zdanění důchodů jednotlivců bylo cílem přiblížit náš způsob zdanění k vyspělým státům Evropy.

Od roku 1993, tedy se vznikem samostatného českého státu, se staly účinnými i nové daňové zákony. Zákon o daních z příjmů, který upravil i daň z příjmů fyzických osob, a zákony o sociálním pojistném se staly významnou součástí nového daňového systému. Přes desítky novelizací se těmito zákony zdanění osobních důchodů u nás řídí dodnes. I když se k tomuto tématu tato práce vrátí opakovaně, pro ilustraci masivnosti změn daně z příjmů fyzických osob lze uvést následující graf ukazující vývoj nejvyšší nominální sazby daně z příjmů fyzických osob:

---

¹³ Tady lze hledat přetrvávající averzi živnostníků vůči dani z příjmů, která se promítá i do programů řady politických stran. Vždyť v letech 1990–1992 tuto daň téměř neplatili.

Graf 1.1 Vývoj maximální nominální sazby daně z příjmů fyzických osob

Pramen: zákon o daních z příjmů ve znění účinném pro jednotlivá léta

Sazba daně pro nejvyšší daňové pásmo klesla ze 47 % pro výchozí rok 1993 na 32 % počínaje rokem 2000, od roku 2008 se používá lineární sazba daně ve výši 15 %. Maximální sazba daně se snížila na méně než třetinu, to ovšem neznamená, že stejně pokleslo daňové zatížení.